

Jylland, København og Danmark

Provins, region og national enhed i 19. århundrede

Af Vagn Wåhlin

Den 21. juni 1996 forsvarede amanuensis, mag.art. Steen Bo Frandsen ved Aarhus Universitet sin afhandling »Opdagelsen af Jylland. Den regionale dimension i Danmarkshistorien 1814-1864« (Aarhus Universitetsforlag 1996) for den filosofiske doktorgrad. De officielle opponenter var professor Max Engman, Åbo Akademi og docent, mag.art. Vagn Wåhlin, Aarhus Universitet. Her bringes Vagn Wåhlins opposition som 2. officielle opponent.¹

Indledning

I 50-året 1814-1864 prægedes Danmarkshistorien afgørende af overgangen fra den multinationale og mellemstore fællesstat Danmark-Norge til den nationale småstat, kongeriget Danmark. Det er denne turbulente periode, der står i centrum af Steen Bo Frandsens omfattende afhandling, hvor han på 608 tættrykte sider behandler det væsentlige emne, om det egentlige Danmark i perioden før 1864 var ved at splittes i to hovedregioner, København med øerne over for Jylland. Trods alle rumlerier i snart 200 år om københavneri og jysk selvtilstrækkelighed kan jeg allerede her berolige læserne med, at historien ender godt og uden skilsmisse. Når det virkelig gjaldt, som i krigene 1848-50 og 1864, var jyderne i følge bogen lige så nationalt gode danske som øboerne.

1. Da Max Engman som 1. opponent bragte en udmærket sammenfatning af afhandlingens hovedpunkter, strøg jeg på stedet som 2. opponent denne indholdsrefererende del af min opposition. Det i auditoriet udeladte gengives her efter mit manuskript. Med velvillig tilladelse fra professor Engman og fra det tredje medlem af bedømmelsesudvalget, lektor Uffe Østergård, Aarhus Universitet, er indlægget suppleret med bidrag fra den fælles indstilling om antagelse og visse pointer fra Engmans opposition som 1. officielle opponent og Østergårds opposition ex auditorio.

En karakteristik af afhandlingen – afgrænsning og problemstilling

Perioden og historiens hovedtræk har i samtiden og hidtil i forskningen og i fremstillingerne i det væsentlige været forstået og beskrevet ud fra en *centralistisk* tankegang. Dette gælder, hvad enten det var samtidens konservative helstatsfolk, der stod over for de nationalliberale akademikere og erhvervsfolk, eller disse grupperes modstandere blandt de tysk-nationalt sindede i Slesvig og Holsten eller gårdmændene ved magtovertagelsen omkring 1900 eller vor tids radikale og socialdemokrater og disses apologeter, som har skildret forhold og udvikling i riget. Det er forfatterens fortjeneste at tage et opgør med denne centralistiske historieskrivning med København som det evige omdrejningspunkt, for eller imod, vedrørende de to helt centrale og sideløbende samfundsomskabende processer, *politiseringen* og *nationdannelsen*, og i stedet tage udgangspunkt i Jylland, behandlet som en *region*, ud fra en hævdet *kontrafaktisk* tilgangsvinkel: kontrafaktisk, fordi forfatteren som ét af sine væsentlige resultater viser, at Jylland trods potentielle *muligheder* aldrig nåede frem til en – efter den moderne regionsforsknings opfattelse – egentlig regional status med fx en deraf følgende regional selvforståelse sideordnet eller overordnet til den nationale identitet og loyalitet. Side 40 formuleres afhandlingens hovedproblem således: »I fokus står de rådgivende provinsialstænders korte, men vigtige epoke, der reetablerede Nørrejyllands status som politisk enhed i femten år. Dette enestående intermezzo i den danske centralstats historie egner sig fortrinligt til at opstille den kontrafaktiske problemstilling, hvorfor jyderne aldrig udviklede en politisk regionalisme. Det kan ikke alene kaste lys over oversete sider af den danske stats regionale sammenhænge, der stadig spiller en væsentlig rolle, men kan desuden problematisere den danske centralisme og dens rolle i nationsbygningen«.

Gennem afhandlingen stilles naturligvis en række underordnede spørgsmål til de samfundsmæssige forhold og den historiske udvikling, men i hovedsagen kan de ses som afledte af denne overordnede problemstilling og den valgte anti-centralistiske optik samt af den kontrafaktiske metode.

For nærmere at eftervise problemstillingens relevans og tilgangsvinklernes frugtbarhed samt for at afdække væsentlige sider af periodens forhold, udvikling og ændringer inden for statslegemets rammer behandler forfatteren – efter en indledning om kilder, citationsproblemer m.v. – i fire store kapitler en række hovedtemaer. Hvert hovedtema fremtræder, ud

over deres hver især klart demonstrerede egenverdi som afrundede og indsigtfulde historiske studier, tillige som case studies, der viser relevansen af en regional betragtningsmåde. I en afsluttende 5. del sammenfattes og perspektiveres resultaterne.

De fem hoveddele

1. del. Under titel af »En regional tilgang til 1800-tallets Danmarkshistorie« (s. 20-124) gives først en instruktiv indføring i den udenlandske tværvidenskabelige baggrund, bl.a. i geografi og socialhistorie, for den moderne *regionshistorie* og dens metodiske og teoretiske afgrænsningsproblemer. Afsnittet viser, at forfatteren i praksis finder, at det tilgrænsende, men ikke nødvendigvis synonyme begreb, et *historisk landskab*, trods sin lidt upræcise karakter (eller måske netop derfor) er mere fleksibelt og anvendeligt end begrebet 'regionen'. Sideløbende med det regionale perspektiv og i vekselvirkning med dette har også et *center-periferi*-perspektiv vist sig nyttigt. Allerede her pointeres det specifikke og teoretisk problematiserende i, at der i perioden vedrørende den danske statsenhed var *to centre* – København og Hamborg – som periferien eller provinsen *økonomisk* nødvendigvis måtte forholde sig til, mens København *politisk og kulturelt* dominerede i Nørrejylland og på øerne, men ikke i Slesvig og Holsten. Dér blokerede universitetet i Kiel og overklassens og borgerskabets tyske dagligsprog og kulturudblik og de gamle, velfungerende regionale institutioner effektivt for en københavnsk dominans.

I andet afsnit gives en kort, men udmærket redegørelse for politiseringsprocessen i Danmark og samtidens klare forståelse af modsætningsforholdet mellem Hamborg og København, hvilket her fortjenstfuldt for alvor sættes ind i et historisk-statsligt perspektiv. Modsætningsforholdet var grundlæggende økonomisk baseret, fremføres det, idet man i Hamborg ikke havde noget ønske om politisk og kulturelt at blande sig i de indre forhold i den danske rigsenhed – og næppe heller havde kunnet på grund af Hamborgs manglende politiske indflydelse.

I tredje afsnit behandles indsigtfuldt og med mange hidtil ikke fremlagte eksempler, hvorledes man i den københavnske offentlighed via pressen, i rejseskildringer, i skønlitteraturen og i malerkunsten 'opdagede' Jylland – i første omgang som en nærmest eksotisk provins, men siden med blik for de forskelligheder i forhold til København, der kunne føre til udformning af jyske særinteresser eller 'separatisme', for at holde sig til tidens sprogbrug.

2. del. Andet kapitel, »Nørrejylland i politiseringsprocessen i 1830'erne« (s. 125-275), bringer først en redegørelse, baseret på arkivalier og trykte kilder, for overvejelserne og beslutningerne i det enevældige centralstyres inderkreds efter julirevolutionsrøret 1830 omkring nødvendigheden af og udformningen af repræsentative forsamlinger. Hovedproblemstillingerne fremlægges klart: Skulle de repræsentative forsamlinger være rådgivende eller besluttende, skulle de være indbyrdes samvirkende eller virke som de jure adskilte forsamlinger, og hvorledes skulle reglerne udformes for deres sociale sammensætning og for valgbarhed og valgret til forsamlingerne. Dernæst følger i en udmærket fremlæggelse baseret på samtidens og senere trykte kilder en gennemgang af den offentlige debat 1832-34 om de samme spørgsmål. – Det fremgår, at kancellierne arbejdede så omhyggeligt og producerede så afbalancerede lovforslag – i hvert fald i disse centrale sager – at den i øvrigt meget seriøse offentlige debat ikke tilføjede noget væsentligt nyt.

Det væsentlige og nye i kapitlet er den følgende grundige gennemgang af de danske stænderforsamlings debatter, og især af de jyske stænders trykte referater og samtidens trykte debatindlæg, ud fra det *anti-centralistiske* og *jyske* perspektiv. Både vedrørende en toldreform og vedrørende en nørrejysk filial af Nationalbanken ses det, at på det *økonomiske* område kunne jyderne politisk markere en vis selvstændighed.

Af det følgende hovedemne om den af de liberale ønskede sammenlægning ('foreningen') af de jyske og øernes stænderforsamlinger fremgår det, at Københavns liberale nærrede en større frygt for jysk regional separatisme, end der var politisk grundlag for i 1830'erne. Ligeledes bliver det klart af både stænderdebatten og offentlighedens indlæg, at de konservative helstatsfolk og ledende liberale var enige om det centralistiske i den statslige politik, men ikke om, hvem der skulle have magten og ej heller om rammerne derfor: parlamentarisk/konstitutionelt styre over for fortsat enevælde eller en magtdeling – og da hvordan?

3. del. Under overskriften »Regionale problemer i nationaliseringen af politikken 1843-1848« (s. 276-394) behandles, igen primært på grundlag af trykt materiale, den national-statslige udviklingsdynamik med centrum i København. Principielt anskues udviklingen fra den jyske vinkel. Heraf fremgår det, hvorledes politiseringen i 1840'erne skiftede fra at bygge på borgerskabets medindflydelse på de offentlige anliggender til at inddrage bredere kredse – især gårdmændene på landet og småborgerskabet i byerne. Herved opstod en forestilling om den *politiske nation* hvilende på en særlig opfattelse af 'folket'. De liberale blev i denne proces til national-

liberale og fjernede sig herved endegyldigt fra en alliance med de liberale i hertugdømmerne. Ved denne proces kom flertallet af slesvig-holstenerne til den overbevisning, at deres konstitutionelle aspirationer bedst kunne opfyldes i tysk-nationalt regi og ikke inden for rammerne af en slesvig-holstensk centralstat. Over for denne ideologisk-nationale og centralistiske opmarch levnedes der ikke megen plads til slesvigske eller jyske regionale aspirationer. Alligevel påvises igen, økonomisk set, en vis jysk interesselænkning omkring udviklingen af jernbanenettet og den øvrige infrastruktur.

Det slesvig-holstenske forsøg på ad krigens vej 1848-50 at opnå det, som man i hertugdømmerne ikke så mulighed for at opnå ad politisk vej, nemlig en samlet frigørelse fra den danske – nu national-statslige – overhøjhed, ændrede helt situationen. Det vises, at hvad der end måtte have været af svage jyske regionale aspirationer, så blev de fejet til side i krigens nødvendige statsligt-nationale kraftanstrengelse. Konfronteret med udfordringen af statens enhed viste nørrejderne sig national-statsligt loyale.

4. del. I fjerde kapitel, »Nørrejylland under Junigrundloven« (s. 395-550) vedrørende tiden 1850-64, følges en række temaer fra perioden 1830-48 op. Inddragelsen af skandinavismen som identifikationsparameter sat i relation til nationalismen og en vis jysk selvforståelse er det tematisk nye i forhold til behandlingen af den forudgående periode. Eksistensen af en selvstændig politisk institution i form af den nørrejyske stænderforsamling 1834-48 har gjort det muligt for forfatteren at finde og fremlægge udtryk for særlige jyske holdninger ved hjælp af en nylæsning af *Stændertidende*. Disse sær-jyske, men ikke dominerende aspirationer ændredes afgørende ved oprettelsen af den fælles politiske repræsentation i Rigsdagen i 1849.

Forfatteren viser, hvorledes Nørrejylland politiseredes i 1850'erne parallelt til den sjællandske politisering af gårdmændene sidst i 1840'erne med politiske foreninger, økonomiske associationer og en politisk presse. En gruppering i Rigsdagen omkring Geert Winther og Tscherning m.fl. udgjorde i visse sager et jysk bondeparti. Men de væsentlige udtryk for en artikuleret jysk holdning påvises igen i særlig grad på det økonomiske område, hvor *jernbanesagen* med rette får en central behandling.

København genvandt fra 1850'erne noget af sin tidligere økonomiske dynamik i riget. Ved hjælp af aviserne vises det, at man fra jysk side anerkendte dette. Accepten af denne tilbagevenden til tidligere tiders (dvs. før Napoleonskrigene) københavnske dominans lettedes af nogle provins-

købmænds interesse i en øst-vest gående forbindelse til det stadig vigtigere britiske marked.

De københavnske blades angreb på kongemagten i Frederik VII's skikkelse (grundet grevinde Danners indflydelse) blev ikke vel modtaget i det loyale Jylland, og Ejder-politikens vej mod katastrofen med nederlaget 1864 blev fulgt af beske jyske bemærkninger om, at det var jyderne og ikke københavnernes, som i realiteten måtte betale krigens hårde pris. Men trods dette, vises det, var der ikke i 1864 tale om en unational, særlig jysk stemning; jyderne var i nødens stund så nationalt danske som i 1848-50.

5. del. I det afsluttende kapitel 5, »Fra Provindser til provinsen« (s. 557-569), sammenfattes resultaterne af undersøgelsen. Den nationalt betingede krig 1848-50 og den afsluttende katastrofe 1864 med den fuldstændige afståelse af Slesvig og Holsten gav ingen reelle muligheder for, at Jylland med baggrund i selvstændige nørrejyske institutioner og en regional identitet kunne udvikle en stærk og facetteret regional selvstændighed inden for en svagere centraliseret stat eller en mere afgrænset centralmagt. Tværtimod: Gennem politiseringen af stadig bredere befolkningslag og nationdannelsesprocessen styrkedes centraliseringen og Københavns dominerende position. Desuden savnedes en selvstændig jysk elite, som med baggrund i gamle institutioner på samme måde som i Slesvig og Holsten (s. 564) kunne optræde med vægt imod centralmagten.

København og centraliseringen sejrede, bl.a. takket være preussernes indsats, endegyldigt i sidste tredjedel af 1800-tallet, hvor Danmark da blev Europas vel mest rene nationale stat – men det således faktisk forekommende var, viser forfatteren, ikke det eneste mulige forløb.

Ved den anvendte kontrafaktiske metode, den anti-centralistiske og jyske optik og en omfattende nylæsning af et stort materiale har Steen Bo Frandsen kastet nyt lys over en central periode i Danmarks historie, der ikke herefter kan forstås og beskrives så centralistisk og københavns-orienteret, som det hidtil er sket.

Der er her tale om en *pionerindsats* i den historiske forskning.

Den hidtidige forskning

Da næsten al hidtidig forskning fra dansk side har været skrevet ud fra en centralistisk synsvinkel, har forfatteren undladt at forholde sig til den eksisterende forskning. Dette kan i og for sig være rimeligt, når man som

forfatteren med så stor flid genlæser det hidtil kendte og vigtigste kilde-materiale med friske øjne og selv inddrager mere, især kulturelt, stof.

Alligevel skylder forfatteren os en redegørelse for, hvor hans iagttagelser og resultater *ikke* er nye, men blot ud fra en anden synsvinkel faktisk bekræfter dele af den hidtidige forståelse af den mere almindelige historie i perioden. Det er jo ikke alle, som har været eller er nærsynede, blot fordi de sidder i København eller forskede og skrev før os. Noteapparatet viser således, at forfatteren fx har haft stor nytte af Hans Jensens grundige og ofte forbilledligt klare behandling af stænderforsamlingernes historie på baggrund af bl.a. en minutiøs gennemgang af stændertidenderne. Den danske centralmagt var stærkere end de fleste andre landes i 1800-tallet, og København havde efter alle pejlemærker at dømme, også efter doktorandens egne iagttagelser, en så dominerende stilling op til 1807 – økonomisk, kulturelt og politisk – og igen fra 1850'erne, at hovedstadens betydning fuldt ud kunne måles med Paris' i forhold til Frankrig på den tid. Dvs. at et centralistisk og københavnsk synspunkt i forskningen og i datiden ikke – som ofte antydtes i bogen – nødvendigvis er skævt. Hvad har man hovedstæder til, hvis de ikke på et eller flere områder dominerer i forhold til provins og periferi? Men forfatteren demonstrerer med rette, at den centralistiske og københavnske synsvinkel blot ikke kan stå alene, hvis vi skal nærme os til en rimeligt afbalanceret forståelse af de historiske forhold og udviklinger.

Det må antages, at der i de senere år fra slesvigsk og holstensk hold er kommet nogle undersøgelser, som kunne være et nyttigt supplement med andre synspunkter i forhold til den dominerende dansk-centralistiske linie. I hvert fald savnes en redegørelse for, hvorfor noget sådant ikke er forsøgt. Ligeledes findes Jákup Thorsteinssons disputats *Et Færø som Færø* (fra 1990) i litteraturlisten, men ses ikke at være inddraget i de mere principielle overvejelser. Thorsteinsson påviser således klart centraliseringen i det danske rige i 19. århundrede. Men ved at anlægge en færøsk optik på denne udvikling viser han, hvordan færingerne fra 1880'erne gik fra en kulturel regional holdning til en egentlig politisk selvstændighedsbevægelse med udgangspunkt i den eksisterende politiske repræsentation, Lagtinget. Norge havde tidligere og Island samtidigt med doktorandens emne gennemgået tilsvarende, først *regionale* og siden *nationale* udviklinger inden for rigsenheden. Altså præcist det, forfatteren har søgt efter i Jylland. Nyere norsk og islandsk forskning har endeligt ladet store dele af forrige århundredes super-nationalistiske arvegods bag sig og kunne antagelig med held være inddraget til forståelse af, hvad der manglede, for at Jylland kunne udvikle en egentlig regionalisme – selv om det i Norge og

Island var nationale og ikke regionale identiteter, der udvikledes i kampen med de centraliserende kræfter. Ligeledes kunne man her rejse det spørgsmål, som datiden selv besvarede, om kriterierne for levedygtige regioner og herunder deres størrelse, altså bl.a. om hvor udviklet og hvor stor en region eller en provins skulle være for at kunne bære fx egne repræsentative institutioner. Island fik i 1843 sit gamle Alting genoprettet som en rådgivende institution, Færøerne fik af kongemagten direkte et nej i 1846, netop fordi de var små og lidet kulturelt udviklede, og de ca. 5.000 frisere i det sydvestlige Slesvig kom slet ikke ind i debatten.

I denne sammenhæng er det en mangel, at forfatteren på intet tidspunkt foretager en mere dybtgående og samlet analyse af den multinationale danske stats karakter. Ligeledes er der i bogen ingen grundige diskussioner af, hvorfor forskellige forslag om en *føderativ* organisering af riget ikke blev til noget. A.F. Tscherning foreslog en føderation flere gange, og i realiteten var det det samme, islændingene krævede i anden halvdel af 19. århundrede, når de foreslog oprettelsen af en selvstændig, islandsk politisk repræsentation inden for et løst statsforbund.

Ud fra Steen Bo Frandsens påvisning af, at der i Tyskland findes en række regional-studier og ud fra hans egen kildebelagte fremstilling af, hvorledes dels regeringen, dels oppositionen i 1830'erne læste og orienterede sig efter udenlandske stænderforfatningsforlæg, især de otte preussiske, så savner man nogle *komparationer* vedrørende ligheder og forskelle i form og funktion, fx i forhold til de preussiske, for rigtigt at forstå det særlige ved de danske stænderforsamlinger. Ligeledes kunne en sådan redegørelse afdække noget af det særegne ved de danske relationer mellem center og periferi, mellem København og provinserne/provinsen. Doktorandens egen undersøgelse demonstrerer netop, hvorledes man ved at ændre optikken – her den jyske – kan se det kendte på en ny og mere indsigtsgivende måde.

Trods forfatterens rosværdige omhu i øvrigt bogen igennem samt med indeks og faglitteraturen så er indeks og litteraturliste ikke fejlfri. Side 608 i personregistret optræder den ikke uvigtige Eilert Peter Tscherning (A.F. Tschernings far), som side 134-135 og 140 citeres ret udførligt for flere væsentlige indlæg i debatten om det jyske. Men i litteraturlisten er hans indlæg helt forsvundet. Bl.a. via den anførte artikel af Kr. Petersen i *Historisk Tidsskrift*, 1925, s. 345-384 og det ikke anførte, men for tidens danske litteratur væsentlige *Almindeligt Forfatter-Lexicon* af Th.H. Erslew, kunne det være afdækket dels, at E.P. Tscherning havde haft en ikke uvæsentlig (om end ret ukendt) rolle ved den militære efterretning under Napoleonskrigene og måske senere, dels ved oversættelse af en solid tysk

statsretslig afhandling havde gjort netop de preussiske statsforhold og stænderinstitutioner bekendt for den danske offentlighed. Så A.F. Tschernings med rette kendte og af doktoranden inddragne arbejde om *De preussiske Provindsialstænders Historie i korte Træk* (1831) har måske en mere interessant intern familiær forhistorie end hidtil antaget – og havde måske forbindelser opad i systemet trods de kendte ydre modsætningsforhold.² Chr. Molbechs kendte artikel om en rejse i Jylland 1828 er medtaget fra *Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur, Historie og Konst*, bd. III, s. 106-163; men hvorfor er fortsættelsen i samme bind s. 582-631 udeladt?

Teori og metode

Efter at have opsummeret det regionale perspektiv og begrebet 'det historiske landskab' fastslår Steen Bo Frandsen afslutningsvis (s. 566), at det regionale perspektiv anvendt er en *metode* og altså ikke en teori. Dette burde nok have været skarpere pointeret i afsnit 1,1 om forståelsen af det regionale perspektiv, men har i øvrigt fungeret udmærket netop som en *metode* gennem undersøgelsen til en frigørelse fra det centralistiske perspektiv, der også præger meget af det samtidige kildemateriale.

Det *kontrafaktiske*: Forfatteren fremhæver det som en vigtig fremgangsmåde for ham at stille kontrafaktiske spørgsmål (s. 15-16), hvilket til en vis grad indfries især i forbindelse med den regionale tilgang. I hovedsagen anvender han dog det regionale perspektiv – ikke kontrafaktisk – men for at se kildematerialet ud fra en ny synsvinkel; men i den forstand er hans kontrafaktiske tilgang mere en teknik end en metode, som alle gode historikere i øvrigt ind imellem benytter sig af. En egentlig kontrafaktisk tilgang ville eksempelvis have forudsat enten en systematisk udredning af betingelserne for regionalisme eller en dyberegående analyse af mulighederne for en føderal organisering af den danske stat – fulgt af et tankeeksperiment om, hvad der så kunne tænkes at være sket, hvis forske-

2. Det er kendt, at E.P. Tscherning havde problemer opad i systemet; alligevel fik han den indflydelsesrige post som chef for kanonfabrikken i Frederiksværk, og hans søn, artilleriofficeren (og den senere liberale politiker) A.F. Tscherning indsattes i en periode som hans medhjælper. Officielt fordi den unge Tscherning gjorde sig politisk ud til bens, sendtes han på årelange udlandsrejser for at sætte sig ind i den nyeste militærteknologi – men sætter et fornuftigt styre en person, det mener ikke at kunne stole på, til at være militærteknologisk spion?

ren nu ændrer på den eller den forudsætning eller parameter. Men sådanne undersøgelser er ikke foretaget.

Center-periferi-betragtninger har i de senere år teoretisk og metodisk været til ofte stærkt kritisk debat. En nøjere afklaring begrebsligt havde været ønskelig i bogen, især fordi netop den påviste polarisering Hamborg-København og forfatterens alt for korte bemærkning om, at regional-betragtninger og center-periferi delvis er overlappende, sandsynliggør, at der her kan ligge nogle uafklarede teoretiske og/eller begrebslige problemer. Det antydes flere steder, men siges ikke ligeud, at et hovedproblem for Jylland i første halvdel af 19. århundrede var splittelsen mellem Hamborg som økonomisk centrum og København som politisk-kulturelt centrum og de mange forskellige implikationer af denne dobbelthed. Hvad gør teoretisk set en periferi mellem to centre?

Det *historiske landskab*, det vil efter forfatteren sige regionen, er ikke ukendt i dansk historisk orienteret forskning (ud over det anførte Kattegat-Skagerrak projekt, jf. Poul Holm, hvis metodisk-teoretiske overvejelser nævnes, men i øvrigt ikke behandles nøjere i afhandlingen). Den danske kulturhistoriker *Hugo Matthiessen* har skrevet en række epokegørende afhandlinger allerede i mellemkrigstiden om samspillet mellem menneskenes levevilkår, det historiske landskab og de mentale fællestræk, fx i den stadig helt aktuelle *Den sorte Jyde* (1939). Næsten alle de tilgangsvinkler, som kendes fra kulturgeograferne, fra Annales-skolen og mentalitetshistorikerne – og altså også fra regionshistorikerne – findes allerede klart udfoldet hos Matthiessen. Han taler blot om det *kulturhistoriske landskab*, men skjuler bevidst sin teoretiske tilgang i en suggestiv litterær form, fordi han som doktoranden finder, at det er vanskeligt at få tag om den kollektive mentalitet. I en dansk disputats om en eventuel jyske regionalisme savner man – trods al reverens for udenlandsk forskning – en klar teoretisk og praktisk stillingtagen til Matthiessens teorier, metoder og arbejder.

Læseren kan tilslutte sig, at der ved undersøgelser af en eventuel regionalisme må gøres rede for netop de *mentalitetshistorisk* ensartede og forskellige træk i regionen. Altså var der eller var der ikke stærke mentale fællestræk, der kunne virke identitetsskabende regionalt over for den samtidigt stærke nationale identitetsdannelse? Dette besvares ikke tilfredsstillende, dvs. læseren får ikke noget klart bud på, hvad det fællesskabende *jyske* egentlig var og er i forhold til fx det københavnske eller det nationale. Det er også svært, men så kunne læseren i det mindste forvente en diskussion af, hvorfor der ikke nærmere kan redegøres for dette.

I øvrigt behersker forfatteren det historiske håndværk med sund og kritisk nærlæsning af kilderne og orden og soliditet i citater og noteapparat.

Kildematerialet

Det centrale for afhandlingen har været de meninger og holdninger, som kom frem i den offentlige debat, eller som de centrale beslutningstagere måtte stå til ansvar for, fx omkring tilblivelsen af stænderanordningerne. Det kan derfor godtages, at forfatteren ikke ved årelange arkivstudier har forsøgt at følge de enkelte ideer ud i privatarkiverne hos de ledende aktører. Den flittige brug af de samtidige, men senere trykte breve, fx fra *Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne*, I-IV (1945-58), viser dog, at der faktisk er meget og for afhandlingen væsentligt at hente i brevene mellem de centrale aktører. Dette burde være *diskuteret* og ikke blot forbigået i kilderedegeben, fordi det bl.a. har noget at gøre med *repræsentativiteten* af det således trykte og dermed anvendte materiale. Fx kendes i dag ret så mange soldaterdagbøger og soldaterbreve fra Treårskrigen og krigen i 1864, som ved en inddragelse og nøjere analyse måske kunne have bidraget til at udvide det sociale fundament for en forståelse af tidens og regionernes mentale hovedtræk. Kulturhistorikeren Hans Kuhns undersøgelse over tilblivelse, form og indhold af den danske *nationale sangskat* burde være inddraget eller i hvert fald diskuteret som et eksempel på, hvordan den nationale dimension underlagde sig det regionale.

De ledende norske blade og de slesvig-holstenske blade fra 1840ff fulgte ofte omhyggeligt med i den danske udvikling og debat, ligesom flere danske under censuren op til 1848 foretrak – eller direkte truede censuren med – at lade mere kritiske indlæg komme i toneangivende norske aviser. Derfor havde det været ønskeligt med parallel-opslag i norske og slesvig-holstenske blade. I hvert fald burde *undladelsen* heraf være diskuteret bl.a. ud fra repræsentativitetsproblematikken.

Når ovenstående er sagt, skal det understreges, at der er gjort et meget stort og fortjenstfuldt arbejde med at gennemgå og inddrage en bred vifte af ofte hidtil ubenyttet materiale særligt fra offentlige institutioner, aviserne og tidens pamfletter og småtryk.

Disposition og fremstilling

Afhandlingen er klart bygget op med mange underafsnit under de store hovedkapitler. Trods de massive tekstmasser og de seks hundrede tættrykte sider er afhandlingen velkrevet og behageligt fri for fejl.

I sin bredde tenderer afhandlingen ind imellem til at blive en *almindelig fremstilling* af periodens historie i stedet for som disputats at være en

analyse af nogle få og helt centrale aspekters betydning i forløbet. Afhandlingen kunne derfor antagelig med held være strammet ved at medtage mindre af udviklingen i København og i Roskilde stænder og i stedet have koncentreret sig om nogle få og fx mere økonomisk betingede aspekter med direkte adresse til Jylland. Den udmærkede gennemgang af jernbanesagen viser dette emnes potentialer.

I så stor en afhandling er det et absolut gode, at bogen er forsynet med både emne- og personregister. Men især til afsnittet om Jylland i kunsten savnes der stærkt nogle illustrationer – 600 sider uden billeder er tung kost.

Nogle hovedpunkter til debat

Det er dokumenteret flere steder i afhandlingen og afslutningsvis, fx s. 562, at det lykkedes for det københavnske borgerskab at få sat en slags lighedstegn mellem hele landets og Københavns interesser, samt at jyderne på den anden side ikke uden videre godtog denne opfattelse. Det er en rigtig og god pointe, som er medvirkende til at forklare elitens selvsikkerhed i København. Men var det kun jyderne, som protesterede? Læseren må her spørge, om der ikke her var tale om en klar *center-periferi*-konflikt, hvor fx I.A. Hansens sjællændere eller bornholmerne kunne have samme opfattelse som jyderne? Endvidere kan der i den forbindelse rejses det spørgsmål – som afhandlingen ikke afklarer – om der ikke her tillige er tale om en *agrar* (bonde) versus *urban* (akademiker/byborger) konflikt. Opponentens egen læsning af den sjællandske *Almuevennen* fra 1840'erne og 50'erne og *Nørrejydske Tidende* samt tidens pamfletlitteratur viser sammen med debatterne i stænderforsamlingerne og på Rigsdagen om landbrugslovgivningen, at denne agrar-urbane konflikt sammen med den *sociale konflikt* (akademikere/godsejere versus gårdmænd/småborgerskab) har spillet med også omkring centraliseringen og dermed også vedrørende regional selvforståelse. – Det er en nøjere undersøgelse værd, om ikke mange bønder først blev glade for staten og centralmagten, da de selv kom til styret i 1901.

Det dokumenteres overbevisende gennem afhandlingen, at det økonomiske aspekt – fx diskussionerne af, hvorvidt de jyske jernbaner primært skulle orienteres øst-vest eller nord-syd (*jernbanesagen*) – var feltet, hvor selvstændige jyske interesser især blev markeret.

Forholdene i den danske statsformation har i den grad ligget forfatteren på sinde, at det ofte virker, som om han har opfattet Danmark som ligen-

de i et tomrum bortset fra stormagtsindblandingen under krigene. Flere sidebemærkninger og væsentligere iagttagelser – fx omkring de preussiske forlæg for stænderanordningerne – viser betydningen af for forståelsen af situationen og udviklingen i Danmark at få medtaget forhold og reaktioner i de tilgrænsende lande vedrørende parlamentariske og indenrigspolitiske forhold. Udviklingen i Danmark kunne således være blevet stærkere profileret gennem eksplicitte *komparationer* med eller drøftelser af tilsvarende udviklingsprocesser i andre nærtstående lande.

Forfatteren hævder, som anført, at have en *kontrafaktisk* tilgang til udviklingen. Men har han været radikal nok i forhold til sit eget udgangspunkt? Med eftertidens bagklogskab in mente kunne man i forlængelse af forfatterens tilgang have spurgt om, hvorfor ikke Fyn fik sin egen stænderforsamling? Øen var dog væsentlig større end Island, som faktisk fik sit *Alting* som stænderinstitution 1843 (jf. argumentationen ovenfor). Med en yderligere opdeling ikke blot af det egentlige Danmark, men også af Hertugdømmerne kunne Slesvig være blevet delt mellem dansk og tysk allerede omkring 1831, som Grundtvig i december 1830 i en i 1831 genoptrykt politisk pamflet antageligt havde i tankerne ved at foreslå, at de selv måtte vælge, hvortil de ville høre: Danmark eller Holsten.³ Tilsvarende kunne Holsten være blevet splittet mellem en byborgerlig og en adelig domineret del, hvilket sidste ville have ligget på linie med flere slesvigske liberales afsky for den holstenske adel og især for, at adelen ved en stænderinstitution skulle få forøget magt. Omkring 1850 blev en sådan deling af Slesvig foreslået i flere omgange – såvel af danske politikere som af stormagterne. I 1863 var de nationalliberale bange for, at Preussen ville forlange en sprogligt-national, regional deling af Slesvig, hvis man indkaldte til en international konference om Novemberforfatningens indlemmelse af Slesvig i Danmark.

Det virker som om forfatteren, imod hvad der i tiden reelt blev talt om, har taget Nørrejylland som provins og oprettelsen af de fire stænderinstitutioner som de eneste muligheder – bortset fra de liberales krav om sammenlægning af de to danske stænderinstitutioner og de tilsvarende krav vedrørende Slesvig-Holsten, for hvilket der udmærket er gjort rede.

Til det rejste spørgsmål om, hvorfor Jylland ikke fik en egentlig regionalisme, må ud over forfatterens rigtige bemærkninger i hans afslutning anføres, at Jylland ikke i den relevante periode havde én central og stærk hovedby, der kunne fungere som det nødvendige økonomiske, kulturelle

3. V. Wåhlin, »Grundtvig i politik op til 1830«, *Grundtvig Studier*, 1994, s. 81.

og politiske center for en modvægt mod København og en samling af de jyske interesser. I sagen om placeringen af en filialbank af Nationalbanken har forfatteren ellers selv påvist netop dette aspekts betydning. Her har vi antageligt svaret på bogens spørgsmål om, hvorfor Jylland ikke udviklede egentlige regionalistiske træk.

Gennem afhandlingen ses flere gange et skift mellem en fokusering på *politiseringsprocessen* og *nationsamlingsprocessen*, uden at det indbyrdes forhold mellem de to parallelle processer udredes. En klargøring heraf havde været ønskelig.

Sammenfatning

De anførte ønsker og kritiske bemærkninger vedrørende afhandlingen er ikke uden vægt. Men de opvejer ikke det *positive helhedsindtryk*, at Steen Bo Frandsen med det foreliggende arbejde har ydet en *pionerindsats* for en revurdering af nogle centrale hovedtræk i periodens historie ved en anti-centralistisk og jysk regionalt orienteret metode ud fra en delvis kontrafaktisk betragtning og underbygget ved en solid og selvstændig læsning af et omfattende primærmateriale.

Danmarks historie kan ikke herefter forstås så centralistisk som hidtil, selv om forfatteren må konstatere, at Jylland ikke trods visse tilløb udviklede en egentlig regionalisme. Forfatterens synspunkter har betydning helt op til i dag på vor forståelse af forholdet mellem centralstyret og de jyske aspirationer og den nationale identitet – mange jyder markerer hver dag med et stort 'J' som nationalitetsmærke på bagruden af bilen, at bogens tema har relevans i dag både i det løbende folketingspolitiske slagsmål om broer, motorveje og kulturstøtte, men også i hverdagens selvforståelse.⁴

4. Bogen vakte da også en del debat i offentligheden, både i radio og i pressen. Særligt Anne Knudsens betragtninger i *Weekendavisen* 21/6 1996 og 28/6 1996 med efterfølgende indlæg bør anføres.